

O archiwum fotografii Stefana Kiełszni: rodzaje zdjęć i konteksty ich powstania

Zum Fotoarchiv Stefan Kiełsznia: Bildtypen und Entstehungskontexte

On the Stefan Kiełsznia Photo Archive: Picture Types and Contexts of Origin

Silke Wagler

PL Niniejsza publikacja poświęcona jest powstały w latach 30. fotografom ulic dzielnicy żydowskiej Lublina. Od początku lat 90. zdjęcia te gromadził lubelski Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN, którego działalność koncentruje się na dokumentacji, pielęgnowaniu pamięci i upowszechnianiu żydowskiej historii miasta. Na kolejnych kartach tej publikacji prezentujemy po raz pierwszy wszystkie znane dziś zdjęcia. Szczególny charakter zbioru polega na systematyczności ujęć: ciągi ulic sfotografowane zostały dom po domu, z reguły w dolnych kondygnacjach, gdzie mieściły się wyszynki, sklepy i warsztaty rzemieślnicze. Tym samym spuścizna fotograficzna Kiełszni staje się unikalnym zasobem źródłowym, z którego czerpać można wiedzę o żydowskim życiu codziennym owego czasu.

Obecnie znamy 145 fotografii z motywami pięciu lubelskich ulic: Nowej, Lubartowskiej, Świętoduskiej, Kowalskiej i Szerokiej. Kiełsznia utrzymał zawsze tylko ich jedną, naślonecznioną, stronę.

Większość zdjęć zachowała się w postaci negatywów: w sumie jest ich 107 (w tym jeden

fragment). Ponadto istnieje 11 odbitek małoformatowych, wykonanych przez samego fotografa prawdopodobnie w latach 70. (tzw. reprinty): są to odbitki żelatynowo-srebrowe na papierze barytowym formatu 13 × 18 cm, z pieczęcią autorską na odwrocie [zob. fot. str. 5]. 28 kolejnych motywów zachowało się wyłącznie jako współczesne odbitki wznowione (tzw. współczesne reprinty), również żelatynowo-srebrowe na papierze barytowym, wykonane w formacie od. ok. 23,3 × 36,7 cm do ok. 29,5 × 40,2 cm. Powstały one z dużym prawdopodobieństwem w latach 90. z okazji wystawy w Teatrze NN z istniejących jeszcze wówczas, a dzisiaj zaginionych, negatywów. Na ich odwrocie widnieją dwie pieczęcie autorskie. Wśród tych współczesnych reprintów zachowało się w całości ujęcie ulicy Szerokiej 12, którego negatyw istnieje jedynie we fragmencie [SK_137].

Gromadząc fotografie, Teatr NN utrzymywał intensywne kontakty z najważniejszym kolekcjonerem zdjęć żydowskiego Lublina, Symchą Wajsem z Warszawy. Jeszcze za jego życia pracownicy Teatru NN w celach użytkowych zdigitalizowali kolejno wszystkie oryg-

ginalne materiały oraz wykonali ich reprodukcje w formie odbitek i diapozytywów. Po śmierci Symchy Wajsa jego kolekcja fotografii Kiełszni – 72 negatywy (ulice Lubartowska i Świętoduska), a także 11 małoformatowych reprintów z ulicy Nowej – przeszła w całości w posiadanie Teatru NN, gdzie stanowi trzon archiwum Stefana Kiełszni. Drugi obszerny zbiór negatywów i reprintów współczesnych znajduje w rodzinnej kolekcji, nad którą pieczę sprawuje dziś syn fotografa, Jerzy Kiełsznia. Obejmuje ona 35 negatywów (łącznie z fragmentem), w tym 23 ujęcia ulicy Kowalskiej oraz kolejnych 12 zdjęć ulicy Szerokiej. Wszystkie znane negatywy Stefana Kiełszni z dzielnicy żydowskiej w liczbie 107 są utrwalone na błonach małoobrazkowych (24×35 mm) firmy Mimosa bądź Gevaert Belgium. Pozostałych 28 spośród 145 zdjęć zachowało się tylko we wspomnianych reprintach współczesnych z lat 90.

Opracowanie i dygitalizacja wszystkich dostępnych i znanych fotografii były ważną częścią polsko-niemieckiego projektu *Bławatne z Lublina* w latach 2009/2010, sfinansowanego przez Kulturstiftung des Bundes [Federalna Fundacja Kultury]. Zwieńczeniem projektu jest *Archiwum Cyfrowe Stefana Kiełszni*, będące katalogiem zasobów, przechowywanym i udostępnianym przez Bramę Grodzką – Teatr NN. Podstawą dygitalizacji były nega-

tywy – o ile się zachowały – które uprzednio zostały oczyszczone i poddane zabiegom konserwatorskim. W przypadku braku negatywu sporządzano skan z pozytywu, tj. z większych współczesnych reprintów z lat 90. Jeśli ich brakowało, skanowano reprinty małoformatowe z lat 70. W wyniku dygitalizacji błon fotograficznych powstały skany o wysokiej rozdzielcości, które wykonał Carsten Humme z Lipska za pomocą wirtualnego skanera bębnowego (Imacon Flextight); dostępne pozytywy zostały opracowane skanerem płaskim (Microtek 1000XL). Niektóre zdjęcia ze względów konserwatorskich nie mogły być przetransportowane do Lipska, stąd zostały zeskanowane w Lublinie bądź Warszawie.

W *Archiwum Cyfrowym Stefana Kiełszni*, a także w niniejszej publikacji fotografie ułożone zostały w porządku odpowiadającym kierunkowi czytania: od strony lewej do prawej, a ich ciąg oddaje rzeczywisty przebieg ulic. Dla ścisłości należy w tym miejscu zaznaczyć, że zdjęcia dwóch pierwszych ulic wykonane zostały w odwrotnej kolejności: Kiełsznia rozpoczął przy Bramie Krakowskiej od domu przy ulicy Nowej nr 1 i posuwał się wzduż tej ulicy aż do wylotu ulicy Lubartowskiej, którą sfotografował również według numerów rosnących.

DE Dieses Fotobuch ist Stefan Kiełszni's in den 1930er Jahren entstandenen Straßenfotografien des jüdischen Viertels in Lublin gewidmet. Seit Anfang der 1990er Jahre werden diese Fotografien im Lubliner Kulturzentrum Brama Grodzka – Teatr NN gesammelt, das sich der Dokumentation, Erinnerung und Vermittlung der jüdischen Geschichte der Stadt verschrieben hat. Auf den folgenden Seiten werden alle heute bekannten Motive erstmals vollständig publiziert. Die Besonderheit des Konvoluts liegt in der Systematik der Fotografien: Die Straßenzüge wurden Haus für Haus aufgenommen, in der Regel die unteren Geschosse mit den kleinen Bars, Läden und Handwerkerstuben. Das macht den Fotonachlass heute zu einem einzigartigen Fundus von Quellen, die über das jüdische Alltagsleben dieser Zeit Auskunft geben.

Zum jetzigen Zeitpunkt sind 145 Fotografien mit Motiven von fünf Lubliner Straßen bekannt: von der Ulica Nowa, der Ulica Lubartowska, der Ulica Świętoduska, der Ulica Kowalska und der Ulica Szeroka,

von denen jeweils nur eine Seite, nämlich die der Sonne zugewandte, aufgenommen wurde.

Ein Großteil der Motive ist als Negativ erhalten: Insgesamt sind es 107 (darunter ein Fragment). Weiterhin gibt es 11 kleinformatige Abzüge, die vom Fotografen selbst – wahrscheinlich in den 1970er Jahren – angefertigt wurden (sogenannte Reprints): Dabei handelt es sich um Silbergelatineabzüge auf Barytpapier der Größe 13×18 cm, die auf der Rückseite durch einen Stempel autorisiert sind [siehe Abb. S. 5]. 28 weitere Motive sind lediglich in modernen Abzügen (sogenannten Modern Reprints) – ebenfalls Silbergelatine auf Barytpapier – erhalten, die in variierenden Formaten von ca. $23,3 \times 36,7$ cm bis zu ca. $29,5 \times 40,2$ cm belichtet sind. Diese wurden mit großer Wahrscheinlichkeit in den 1990er Jahren für Ausstellungszwecke im Teatr NN von den damals noch vorhandenen und heute verlorenen Negativen angefertigt und sind rückseitig durch zwei Stempel autorisiert. Unter diesen Modern Reprints befindet sich auch das komplette Motiv der Ulica

Szeroka 12, dessen Negativ heute nur fragmentarisch erhalten ist [SK_137].

Im Rahmen der Sammeltätigkeit des Teatr NN gab es intensiven Kontakt zum wichtigsten Sammler der Fotografien des jüdischen Lublins, Symcha Wajs in Warschau. Noch zu dessen Lebzeiten wurden seine Bestände an Originalmaterial nach und nach von Mitarbeiter/innen des Teatr NN zu Arbeitszwecken digitalisiert sowie als Abzüge und als Dias reproduziert. Nach dem Tod Symcha Wajs' ging seine komplette Sammlung von Aufnahmen Kiełsznias – 72 Negative (Ulica Lubartowska und Ulica Świętoduska) und die 11 kleinformatigen Reprints mit Motiven aus der Ulica Nowa – an das Teatr NN; sie bildet dort den Grundstock des Stefan Kiełsznia Archivs. Ein zweites umfangreiches Konvolut von Negativen und Modern Prints befindet sich in der Familiensammlung Kiełsznia, die heute vom Sohn des Fotografen, Jerzy Kiełsznia betreut und gepflegt wird. Es umfasst 35 Negative (einschließlich des Fragments), darunter alle 23 Aufnahmen von der Ulica Kowalska und weitere 12 von der Ulica Szeroka. Alle von Stefan Kiełsznia bekannten 107 Negative zum jüdischen Viertel sind Kleinbild-Filmstreifen (24×35 mm) der Fabrikate Mimosa oder Gevaert Belgium. Die zur Gesamtzahl von 145 Aufnahmen noch fehlenden 28 Motive sind nur in den oben bereits genannten Modern Reprints aus den 1990er Jahren erhalten.

Die Erschließung und Digitalisierung aller greifbaren und bekannten Fotografien war wichtiger Bestandteil des von der Kulturstiftung des Bundes geförderten deutsch-polnischen Kooperationsprojektes *Stoffe aus*

Lublin. Das mit dem Abschluss des Projektes erstellte *Digitale Archiv Stefan Kiełsznia* ist ein Bestandskatalog, der im Brama Grodzka – Teatr NN verwaltet und zugänglich gehalten wird. Als Digitalisierungsvorlage dienten dabei, sofern vorhanden, jeweils die Negative, die im Vorfeld der Digitalisierung gereinigt und konservatorisch behandelt wurden. Sind diese nicht erhalten, wurde vom Positiv gescannt, wobei die größeren Modern Prints aus den 1990er Jahren als Vorlage dienten. Waren diese nicht vorhanden, wurden die kleiformatigen Reprints aus den 1970ern als Scanvorlage genutzt. Die Digitalisierung der Filmstreifen zu hochauflösenden Scans erfolgte durch Carsten Humme, Leipzig, mit einem virtuellen Trommelscanner (Imacon Flextight), die als Aufsichtsvorlagen vorhandenen Positive wurden mit einem Flachbettscanner (Microtek 1000XL) erfasst. Einige Motive konnten aus konservatorischen Gründen nicht nach Leipzig transportiert werden und wurden deshalb in Lublin oder Warschau gescannt.

Die Motive im *Digitale Archiv Stefan Kiełsznia* und in der vorliegenden Publikation wurden der Leserichtung entsprechend von links nach rechts angeordnet; ihre Abfolge gibt dabei die tatsächlichen Straßenverläufe wieder. Der Vollständigkeit halber sei hier darauf hingewiesen, dass die Aufnahmen in den ersten beiden Straßen in umgekehrter Reihenfolge aufgenommen wurden: Kiełsznia begann am Brama Krakowska mit dem Haus Ulica Nowa 1 und folgte dieser Straße bis zum Beginn der Ulica Lubartowska, die er ebenfalls in aufsteigender Abfolge der Hausnummern fotografierte.

EN This book is dedicated to the photographs of streets in the Jewish quarter of Lublin taken by Stefan Kiełsznia in the 1930s. Since the beginning of the 1990s these photographs have been collected at the Lublin Brama Grodzka – Teatr NN cultural centre, which is devoted to the documentation, remembrance and mediation of the city's Jewish past. On the following pages all the images known today are published in their entirety for the first time. The distinctive feature of this compilation lies in the systematicness of the photographs: the streets were photographed building by building, generally the lower floors with their small bars, stores and craftsmen's shops. This now makes the series of photos a unique collection of information

sources on Jewish everyday life during that era.

One hundred forty-five photographs with motifs from five Lublin streets are currently known to exist: Ulica Nowa, Ulica Lubartowska, Ulica Świętoduska, Ulica Kowalska and Ulica Szeroka. Only one side of each street was photographed—the side that received the sun. A large number of the images has survived as negatives: a total of 107 (including one fragment). In addition, there are 11 small-format prints made from the photographs themselves (so-called reprints), most likely in the 1970s: these are silver gelatin prints on baryta paper measuring 13×18 cm, authorized on the reverse side by a stamp [see fig. p. 5]. Another 28 images have only survived as so-called "modern reprints"—also silver

gelatin on baryt paper—exposed in formats varying from approximately 23.3 × 36.7 cm to 29.5 × 40.2 cm. It is highly probable that they were made in the 1990s for exhibitions at Teatr NN from negatives that have since been lost. These pictures are authorized on the reverse side by two stamps. Among these modern reprints is also the complete photograph of Ulica Szeroka 12, the negative of which only exists as a fragment today [SK_137].

In the framework of the Teatr NN's collecting activities, there was intensive contact with the most important collector of photographs of Jewish Lublin, Symcha Wajs in Warsaw. While he was alive, colleagues of Teatr NN digitized his stock of original material little by little and reproduced prints and slides. After Symcha Wajs' death his entire collection of Kiełsznia photographs—72 negatives (Ulica Lubartowska and Ulica Świętoduska) and the 11 small-format reprints with pictures of Ulica Nowa—was given to Teatr NN, and now forms the foundation of the Stefan Kiełsznia archive. A second extensive collection of negatives and modern prints is owned by the Kiełsznia family, cared for and maintained by the photographer's son, Jerzy Kiełsznia. This includes 35 negatives (including the fragment), 23 of which are photographs of Ulica Kowalska and another 12 of which show Ulica Szeroka. All 107 of Stefan Kiełsznia's known negatives of the Jewish quarter are small film strips (24 × 35 mm) of the brands Mimosa or Gevaert Belgium. The remaining 28 of the 145 total pictures have only survived as the modern reprints from the 1990s mentioned above.

The classification and digitization of all accessible and known photographs was an important part of the German-Polish collaborative project *Fabrics from Lublin* in 2009–2010, funded by the Kulturstiftung des Bundes [German Federal Cultural Foundation]. The *Stefan Kiełsznia Digital Archive* created at the end of the project is an inventory catalogue maintained and accessible at Brama Grodzka – Teatr NN. All existing negatives were cleaned and conservational-ly treated before being digitized. The pos-itives of the larger modern prints from the 1990s, for which negatives did not exist, were scanned. If no such reprints were made the small-format reprints from the 1970s were used. The digitization of the film strips by means of high-resolution scans was com-pleted by Carsten Humme, Leipzig, using a virtual drum scanner (Imacon Flextight); the positives available as reflective originals were scanned with a flat bed scanner (Micro-tek 1000XL). Due to conservational con-siderations it was not possible to transport several images to Leipzig, and these were scanned in Lublin or Warsaw.

The pictures from the *Stefan Kiełsznia Digital Archive* featured in this publication have been arranged in the reading direction from left to right. The sequence reflects the actual routes of the streets. For the sake of completeness it should be stated that the photo-graphs of the first two streets were taken in the opposite direction: Kiełsznia started at Brama Krakowska with the building Ulica Nowa 1 and followed the street to the start of Ulica Lubartowska, which he also photo-graphed in ascending order of the house numbers.